

UDK:619:638.1

ASALARILARNING BRAULYOZ KASALLIGINING TARQALISHI

Xolova.U.D.-magistrant.

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,
chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti.

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola asalarilarning braulyoz kasalligining tarqalishi to'grisida ilmiy manbalar tahliliga bag'ishlangan. Asalarilarning braulyoz kasalligining dunyo bo'ylab tarqalishi, kasalikning yuqish yo'llari haqida bayon etilgan.

***Kalit so'zlar.** Ona asalari, Braula coeca(ko'r braula), Shmits braulasi, Sharq braulasi, Rossiya, Bolgariya, Turkiya, Arab yarim oroli, qit'alar.*

Mavzuning dolzarbligi. O'zbekiston Respublikasi prezidentining- 2022 yil 8-fevraldagi PQ-120 sonli qarorida «O'zbekiston Respublikasida chorvachilik sohasi va uning tarmoqlarini rivojlantirish bo'yicha 2022-2026 yillarga mo'ljallangan dasturida asalarichilik tarmog'ini rivojlantirish, ushbu ustuvor yo'nalish doirasida asalarichilik tarmog'ining boshqaruv tizimi, monitoring va statistik baza takomillashtiriladi hamda qishloq xo'jalik sohasining boshqa tarmoqlari bilan asalarichilik sohasini uzviy bog'lagan holda samarali ish tashkil etish mexanizmlarini joriy etish belgilandi». Mamlakatda ishlab chiqarilgan asal sifatini xalqaro standart talablariga moslashtirishga alohida e'tibor qaratiladi. Tarmoqda asalarilar naslini va mahsulot sifatini yaxshilash, kasallik va zararkunandalarga qarshi kurashishning samarali mexanizmlari joriy etiladi[1].

Asalarichilik tarmog'ida naslchilik ishlarini yanada takomillastirishga yo'naltirilgan choralarni qo'llash, O'zbekiston sharoitiga moslashgan «Karpas» va

«Karnika» asalari zotlarini xorijdan olib kirish va ularni ko'paytirish bo'yicha «Nasldor ona asalarilarning himoyalangan hududlari» chora-tadbirlarini amalga oshirish; qishloq xo'jaligi ekinlarini asalarilar bilan changlatish agrotexnologiyasini tizimli yo'lga qo'yish hisobiga sohani tijoratlashtirish; asal sifatini xalqaro talablarga moslashtirish. Inson salomatligida tabiiy asalning ahamiyatini yanada oshirish uchun iste'mol madaniyatini kuchaytirishga qaratilgan normativlar ishlab chiqish vazifa qilib belgilandi[1.2].

Ushbu vazifalarni samarali bajarishga asalarilarda uchraydigan bir qancha kasalliklar katta to'siq bo'lib qolmoqda. Asalarilarda infeksiyon, invazion va boshqa bir qancha kasalliklar uchraydi. Shulardan asalarilarning invazion kasalligi bo'lgan braulyoz(bitlash) ona asalarilarga va nasliga jiddiy zarar yetkazadigan hozirgi kunda dolzarb bo'lib kelayotgan kasallikdir. Braulyoz bu asalarilarning entomoz kasalligi bo'lib, uni asalarilarning tana qoplamasida *Braula coeca* turiga mansub qo'shqanotli hasharotlar turkumiga kiruvchi hasharotlarning parazitlik qilishi oqibatida qo'zg'alib, kasallik zararlangan arilarning bezovtalanishi, ularning ish qobilyatini pasayishi, ona asalarining butunlay tuxum qo'yimasligi bilan harakterlanadi. Etuk hasharotlar qanotsiz bo'lib, uzunligi 1,3mm, eni esa 1mm gacha, qizil qo'ng'ir tusda, tanasi qora tukchalar bilan qoplangan. Og'iz apparati so'ruvchi tipda. Braulalar ari tana qoplamasini teshib gemolimfasi bilan oziqlanadi[2].

Asalarilarning braulalar bilan zararlanish darajasi ularning bajaradigan vazifasiga qarab turlichadir. Ishchi arilar ko'p vaqtlarini ochiq havoda o'tkazganligi sababli ularda braula uchramaydi yoki 1-2 dona bo'lishi mumkin. Ona ari va yosh arilarda esa 25 tadan 50 tagacha braula uchraydi. Ona arilarning qishda kuchsizlanib bahorda nobud bo'lishi kuzatiladi. Bahor va yozda braulalar ko'p uchrab, ular ochiq nasl bilan uyaning markazida joylashadi. Braulalar ona yoki asalarilarni ustki labini bir tomchi ozuqa chiqquncha tuklari bilan qitiqlab undan chiqqan ozuqa bilan oziqlanadi. Badalovning[1972] ma'lumotlariga ko'ra braulaning rivojlanish bosqichlari 63-67 kuni tashkil qiladi[3].

Braulalar bilan zararlangan oilalar mahsuldorligi pasayib ketadi. Braulalar ona arilarni bezovta qilishadi, ularning umirni qisqartirib boradi. Ona asalarining nasl berishi, arilarning uchish va asal yig'ish qobiliyati pasayadi. Braulalarning bir nechta turlari uchraydi: ko'r braula (*Braula coeca*), Shmits braulasi, sharq braulasi va boshqalar. Ko'r braula va Shmits braulasi barcha qit'alarda uchraydi. Sharq braulasi Bolgariya, Turkiya, Isroil, Arab yarim oroli, Rossiya (Uzoq Sharq) hududlarida uchraydi. Qo'zg'atuvchi manbai - braulalar bilan zararlangan asalarilar hisoblanadi. Braulalar juda harakatchan, bir aridan ikkinchisiga tez ko'chib o'tadi. Oiladan-oilaga ular invazyalangan ona arilarni ko'chirib o'tkazganda, mum in kataklarini tuxumlari va oziqasi bilan o'rnini almashtirganda, erakak arilar va ishchi arilarni uchib o'tishida, asalarizorlarda kelib chiqishi noma'lum bo'lgan ari to'dalari joylashtirganda o'tadi. Ularning jadal rivojlanishiga yumshoq va qisqa qish, eski uyalar sabab bo'ladi. Kasallikning eng ko'p tarqalgan davri may, iyun oylari hisoblanadi[4].

Braula pashshasining qanotlari yo'q lekin ular juda harakatchan, ular juda tez tarqaladi ammo sekin rivojlanadi.

Inson yordami bilan tarqalishi. Voyaga yetgan braula asalarichi cho'tkalari va asal mahsulotlari bilan ishlashda, ona asalarilarni sotib olish orqali tarqalishi mumkin. Sog'lom ona ari qadoqlanganini sotib olish kasallikni tarqalishni havfini kamaytirishga yordam beradi.

Tabiiy tarqalishi. Braulalar asalarilarning tabiiy xatti-harakatlari orqali tarqaladi. Voyaga yetgan braulalar oziq-ovqat va transport manbai bo'lgan asalarilarga yopishadi va ular orqali boshqalariga o'tadi. Uchib yuradigan qaroqchi asalarilar, to'planib uchadigan va qochib ketayotgan kaloniyalarning barchasi braulalarni asalarilar orasiga yoki yangi hududga tarqatishi mumkin. Braulaning vatani Yevropa ekanligi taxmin qilinadi. O'shandan beri u asalarilar harakati bilan dunyo bo'ylab tarqaldi va hozir Osiyo, Shimoliy Amerika va Afrikada va boshqa hududlarda uchraydi[5].

Braulalarning biologiyasi 1920-yillardan beri muntazam o'rganilib kelinmoqda. Braula Afrika, Osiyo, Yevropa, Shimoliy Amerika, Avstraliya (Tasmaniya), Janubiy Amerikada hujjatlashtirilgan keng global tarqalishga ega[6].

Asalarilarning Braulyoz(bit) kasalligi butun dunyo bo‘ylab tarqalishi(qizil rangli joylar). Braula coeca.

Xulosalar.

Asalarilarning braulyoz kasalligi asalarilar va inson tamonidan tarqaladi. Hozirgi kunda braulyoz kasalligi dunyoning ko‘pgina davlatlarida global tarqalishga ega. Asalarilarning braulyoz kasalligi asalari mahsuldorligiga va asalari oilasining rivojlanishiga jiddiy havf tug‘dirayotgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. «O‘zbekiston Respublikasida chorvachilik sohasi va uning tarmoqlarini rivojlantirish bo‘yicha 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan dasturi» 2022 yil 8-fevral PQ-120 sonli qarori.

1.2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori 8-fevral 2022 PQ-120. «Asalarichilik tarmog‘ini yanada rivojlantirish. Ushbu maqsadga erishish uchun qo‘yilgan vazifalar»

2. P.S. Haqberdiyev, F.I. Qurbonov, V.Sh. Qarshiyeva « Baliq va asalari kasalliklari». Toshkent-2016. 106-bet.

3. Grobov O.F, Lixotin A.K «Болезни и вредители пчел» М.: Мир 2003-С 170-178.

4. Sh.N. Nasimov, V.A. Gerasimov, Z.B. Mamatova, F.A. Xabibov «Asalari kasalliklari va zararkunandalari» O‘quv qo‘llanma. Toshkent-2021.

5. Internet ma‘lumoti. «Avstraliya Asalarichilik bo‘yicha qo‘llanma» (2014). Agrifutur nashri №14/098. Braula fly, Florida universiteti.

6. Internet ma‘lumoti. Jeyms D. Ellis, Ashley N. Florida universiteti. 2010-aprel.